

Михаил
Афанасјевич
Булгаков

Сабрана проза

1

:: Бела гарда :: Ђаволијада ::
:: Кобна јаја :: Белешке на
манжетнама ::

Превела
Нада Узелац

БУКФЛ

П Р В И Д Е О

Поче да пада ситан снег и одједном удари крупним пахуљама. Ветар фијукну, поче вејавица. За тренутак мрачно небо помеша се са снежним морем. Све ишчезну. – Гле, господине – викну кочијаш – несрећа: мећава!

„Капетанова кћи“

... и суд примише мртваци као што је написано у књигама, по дјелима својима.

1.

Велика је била година и страшна од рођења Христовог 1918, а од почетка револуције друга. Било је у изобиљу лети сунца, зими снега, и необично високо на небу стајале су две звезде: звезда пастирска – вечерња Венера и црвени, треперави Марс.

Али и за мирних и за крвавих година, дани лете попут стреле и млади Турбини нису ни приметили како је с јаким мразом наступио бео, баршунаст децембар. О, Божић-бато наш, ти који светлуцаш снегом и срећом! Мама, светла краљице, где си?

Годину дана пошто се кћерка Јелена венчала с капетаном Сергејем Ивановичем Талбергом и исте недеље кад се старији син, Алексеј Васиљевич Турбин, после тешких похода,

војне службе и недаћа вратио у Украјину, у Град, у родно гнездо, бео ковчег с телом мајке снели су по стрмом Алексејевском спусту на Подол, у црквицу Николаја Блаженог на Возу.

Кад су држали опело мајци, био је мај, дрвеће вишње и багремови скроз су прекрили шиљате прозоре. Отац Александар, који се од туге и збуњености спотицао, блистао је и светлуцао на златастој светлости, а ђакон, љубичастог лица и врата, сав метално-златан до самих врхова чизама, суморно је мрмљао речи црквеног опроштаја мами, која је одлазила од своје деце.

Алексеј, Јелена, Талберг и Ањута, која је одрасла у кући Турбиних, и Николка, погођен смрћу, с чуперком палим преко десне обрве, стајали су поред ногу старог, мрког свеца Николе. Николкине плаве очи, усађене с обе стране дугачког птичјег носа, гледале су изгубљено, утучено. С времена на време дизао их је према иконостасу, према своду олтара који је ишчезавао у полумраку, где се узносио тужан и загонетан стари Бог. Чему таква увреда? Неправда? Због чега им је отета мајка, кад су се сви окупили, кад је дошло олакшање?

Бог који је ишчезавао у црном, напуклом небу, није одговарао, а Николка још није знао да је све, шта год да се деси, увек онако како треба и само води ка бољем.

Опојали су је, изашли на плоче у паперти, које су одзивале под ногама, и испратили мајку кроз цео огроман град на гробље, где је испод црног мермерног крста већ одавно лежао отац. И маму су покопали. Ех... ех...

Много година пре смрти, у кући број 13 на Алексејевском спусту, каљева пећ у трпезарији грејала је и подигла малу Јеленицу, Алексеја, старијег, и сасвим сићушног Николку. Како се често поред усијаних каљева читао „Саардамски дрводеља“, док је сат свирао гавоту и како је увек крајем децембра мирисало на боровину, а разнобојни парафин горео на зеленим гранчицама. У одговор бронзаном сату, који је стајао у маминој, а сад Јеленициној соби, и његовој гавоти, црни зидни сат у трпезарији избијао је, попут оног на звонику. Ку-

пио их је отац давно, кад су жене носиле смешне рукаве, надуване на раменима. Такви рукави су ишчезли, време је, попут искре, минуло, умро је отац, професор, сви су одрасли, а сатови су остали исти и избијали и даље као они на звонику. Сви су тако навикли на ове сатове да кад би они неким чудом нестали са зида, било би тужно, као да је умро најрође- нији глас, и празно место ничим не би могло да се надомести. Али, на срећу, сатови су бесмртни, бесмртан је и Саардамски дрводеља, а холандски каљ, попут камена мудрости, у најте- же време благотворан је и врео.

И тај каљ, и намештај пресвучен старим, црвеним пли- шом, и кревете са сјајним кутлама, излизане тепихе, шарене и тамно црвене, са соколом на руци Алексеја Михајловича, с Лујем XIV, блаженим на обали свиленог језера у рајском вр- ту, турске тепихе с чудесним источњачким шарама, које су се малом Николки привиђале у бунилу шарлаха, бронзану лам- пу с абажуром, најбоље на свету ормане с књигама, који су мирисали на тајанствену, старинску чоколаду, с Наташом Ростовом, Капетановом кћери, позлаћене чаше, сребро, пор- трете, завесе – свих седам прашњавих и пуних соба, које су подигле младе Турбине, све је то мајка у најтеже време оста- вила деци, и већ губећи дах и снагу, хватајући се за руку упла- кане Јелене, говорила:

– У слози... живите.

Али, како да живе? Како да живе?

Алексеју Васиљевичу Турбину, најстаријем – младом ле- кару – двадесет осам је година. Јелени – двадесет четири. Ње- ном мужу, капетану Талбергу – тридесет једна, а Николки – седамнаест и по. Живот им се управо скрхао, у сам освит. Одавно је већ почело да веје са севера, веје ли веје, и не прес- таје, и што више траје, то је горе. Вратио се најстарији Тур- бин у родни град после првог удара, који је потресао плани- не изнад Дњепра. Па, мислиш, ево, престаће, почеће онај живот о коме пише у чоколадним књигама, али он не само да не почиње него постаје све страшнији. На северу не прес- таје да завија мећава, а овде под ногама потмуло одзвања,

ропће узнемирана утроба земље. Осамнаеста година лети свом крају, и сваки дан је од претходног страшнији и ужаснији.

Срушиће се зидови, одлетеће узнемирени соко с беле рукавице, угасиће се ватра у бронзаној лампи, а Капетанову кћер спалиће у пећи. Мајка је рекла деци:

– Живите.

А они ће морати да се муче и умиру.

Једном, у сумрак, одмах пошто је сахрањена мајка, Алексеј Турбин, дошавши код оца Александра, рече:

– Да, тужно је код нас, оче Александре. Тешко је маму заборавити, па још и овако тешка времена... Што је главно, само што сам се вратио, мислио сам, уредићемо живот, а ето...

Ућутао је и, седећи за столом, у сумрак, задубио се у мисли и загледао у даљину. Гране у црквеном дворишту прекриле су и свештеникову кућицу. Изгледало је као да се иза зидова тесног кабинета, претрпаног књигама, пружала пролећна, тајанствена, густо испреплетана шума. Град је, као што то увече бива, потмуло хучао, мирисао је јоргован.

– Шта да радиш, шта да радиш – збуњено промрмља свештеник. (Он се збуњивао сваки пут кад је требало да разговара с људима.) – Воља Божја.

– Можда ће се све то једном завршити? А после ће бити боље? – упита Турбин, обраћајући се ко зна коме.

Свештеник се промешкољи у фотељи.

– Тешко време, тешко, нема шта – промрмља он – али не треба клонуту духом...

Затим, изненада, стави белу руку, извукавши је из тамног рукава ризе, на гомилу књижица и отвори ону на врху, тамо где је била стављена везена пантљика у боји.

– Не треба клонуту духом – сметено, али некако необично убедљиво проговори он. – Велики је грех – клонуту духом... Мада, како ми изгледа, још ће бити искушења... Свакако, свакако, великих искушења – говорио је све сигурније. – Ја у последње време стално, знате, за књигама седим, из струке, разуме се, највише богословским...

Он подиже књигу тако да последњи зраци светлости кроз прозор падну на страницу, и прочита:

– „И трећи анђео изли чашу у реке и изворе вода; и начини се крв“.

2.

И тако, био је бео, баршунаст децембар. Он се стрмоглаво приближавао половини. Већ се одсјај Божића осећао на снежним улицама. Осамнаестој години ускоро ће крај.

Над једноспратном кућом број 13, ванредно саграђеном (на улици је стан Турбиних гледао с првог спрата, а у малено, пријатно двориште – из приземља), у башти, која се стисла испод веома стрмог брда, све гране на стаблима рашириле су се и обесиле. Брдо је завејано, затрпане су и шупе у дворишту – појавила се огромна глава шећера. Кућу је прекрила шубара белог генерала, а у приземљу (према улици – приземље, а према дворишту, испод веранде Турбиних – подрум) засветлео је слабуњавом, жућкастом светлошћу инжењер, кукавица и буржуј, антипатични Василиј Иванович Лисович, а изнад – јако и весело засијали су прозори Турбиних.

У сумрак су Алексеј и Николка отишли у шупу по дрва.

– Ех, ех, а дрва је ђаволски мало. Опет су нас данас пок-
рали, види.

Из Николкине батеријске лампе блесну плавичаст споп, а на њему се видело како су даске несумњиво скидане са зида и опет, у журби, прикуцане.

– Да ми је да упуцамо те ђаволе! Богами. Него, знаш шта: да стражаримо ноћас? Знам – то су обућари из броја једанаест. И још какве хуље! Имају више дрва од нас!

– А ђаво их... Идемо. Узимај.

Зарђала брава зацвиле, на браћу се обруши слој снега, они извукоше дрва. У девет сати увече каљеви Саардама нису смели да се додирну.

Та прекрасна пећ имала је на својој блиставој површини следеће историјске записе и цртеже, које је у различито вре-

ме осамнаесте године Николкина рука сачинила тушем, а које су у себи носиле веома дубок смисао и значење.

„Ако ти кажу да нам савезници хитају у помоћ – не веруј. Савезници су – шљам.

Он симпатише бољшевице.“

Цртеж: њушка Мома.

Потпис:

„Улан Леонид Јурјевич“.

„Гласине језиве, ужасне,
стижу банде црвене!“

Цртеж у боји: глава с опуштеним брковима, с папахом с плавим репом.

Потпис:

„Удри Петљуру!“

Јеленином руком и детињим рукама старих пријатеља Турбиних из детињства – Мишљајевског, Караша, Шервинског – бојицама, тушем, мастилом, соком од вишања, исписано је:

„Јелена Васиљевна воли нас јако,
Неком – на, неком – не.“

„Љеночка, узео сам карту за Аиду,
Галерија број 8, десна страна.“

„1918. године маја 12. дана заљубио сам се.“

„Ви сте дебели и ружни.“

„После таквих речи пуцаћу у себе.“

(Нацртан браунинг, необично верно)

„Живела Русија!

Живело самодржавље!“

„Јуни. Баркарола.“

„Не памти залуд сва Русија
Дан Бородина!“

Штампаним словима, Николкином руком:

„Наређујем да се по пећи не пишу небитне ствари под претњом стрељања сваког друга, одузимањем права. Комесар Подољског рајкома. Дамски, мушки и женски кројач Абрам Пружинер,

1918. године, 30-ог јануара.“

Бије врелина од ишараних каљева, црни сат откуцава као и пре тридесет година: тик-так. Старији Турбин, обријан, светле косе, остарео и мрачан од 25. октобра 1917. године, у френчу с огромним џеповима, у плавим коњићким панталонама и меким, новим ципелама, у омиљеној пози – у фотељи, подигнутих ногу. Поред његових је ногу, на клупици, Николка с чуперком, с ногама, испруженим готово до бифеа – трпезарија је малецка. На ногама чизме на копчање. Николкина другарица, гитара, нежно и тихо: дрн... Неодређено дрн... због тога што се, засад, видите, ништа још поуздано не зна. Немирно је у Граду, суморно, рђаво...

На раменима Николка има подофицирске еполете с белим нашивцима, а на левом рукаву оштроугли тробојни гајтан (Чета прва, пешадијска, треће одељење. Формира се четврти дан, с обзиром на догађаје који отпочињу.)

Али без обзира на свете догађаје, у трпезарији је, у ствари, дивно. Вруће је, пријатно, завесе крем-боје су спуштене. И врелина греје браћу, изазива малаксалост.

Старији брат оставља књигу, протеже се.

– Па, де, одсвирај „Сликање“...

Дрн-дрн... Дрн-дрн...

Чизме по фазону,
качкети без штита по бон-тону.
То јункери-инжењери ступају!

Старији почиње да прати. Очи су мрачне, али у њима се пали плам, а у жилама – врелина. Али тихо, господо, тихо, најтише.

Здраво да сте, господо летњиковачка,
Здраво да сте, даме летњиковачке...

Гитара наставља маршем, с њених струна плушти чета, инжењерци ступају – је'н, два! Николкине очи присећају се:

Школа. Огуљени александровски стубови, топови. Пузе јункери на stomацима од прозора до прозора, одговарају ватром. Митраљеви у прозорима.

Мноштво војника запосело је школу, баш грдно мноштво. Шта се ту може. Препео се генерал Богородицки и предао, предао се с јункерима. Сра-а-мота...

Здраво да сте, даме летњиковачке,
Здраво да сте, господо летњиковачка,
Сликања су код нас почела одавно.

Муте се Николкине очи.

Облаци јаре над црвеним украјинским пољима. Кроз прашину марширају прашином прекривене јункерске чете. Било је, било је све то и ево, ишчезло је. Срамота. Глупост.

Јелена размакну завесу на вратима и у црном прорезу указа се њена риђа глава. На браћу баци благ поглед, а на сат крајње узнемирен. То је јасно. Где је, у ствари, Талберг? Брине се сестра.

Хтела је то да сакрије, да запева с браћом, али одједном се заустави и подиже прст.

– Чекајте. Чујете?

Прекину чета марш на свих седам струна: сто-ој! Све троје послушнуше и уверише се – топови. Тешко, далеко и потмуло. Ево, још једном: Бу-у... Николка остави гитару и брзо се подиже, а за њим, стењући, устаде и Алексеј.

У салону је мркли мрак. Николка налете на сто. У прозорима права опера „Ноћ пред Божић“ – снег и сићушна светла. Трепере и жмиркају. Николка се приљуби уз прозорчић. Из очију му ишчезоше јара и школа, у очима – напрегнуто

ослушкивање. Где? Он слегну својим подофицирским раменима.

– Ђаво би га знао. Изгледа да пуцају надомак Свјатошина. Чудно, није могуће да је тако близу.

Алексеј је у помрчини, а Јелена ближе прозору и види се да јој се очи црне од страха. Шта то значи да Талберга још нема? Старији осећа њену узнемиреност и због тога не проговара ни речи, а тако би хтео да говори. У Свјатошину је. Сумње у то не може да буде. Пуцају на дванаест врста од града, не даље. У чему је ствар?

Николка се ухвати за резу, другом руком навали се на стакло као да хоће да га избије и изађе напоље, и нос је приљубио.

– Хтео бих да пођем тамо. Да сазнам у чему је ствар...

– Па да, само ти још тамо фалиш.

Јелена говори узнемирено. Каква несрећа. Муж је требало да се врати најкасније, чујете ли – најкасније данас у три по подне, а сад је већ десет.

Ћутке се вратише у трпезарију. Гитара суморно ћути. Николка из кухиње тегли самовар, а овај злослутно пишти и пљуска. На столу су шоље с нежним цветовима споља, златне изнутра, необичне, у облику стубова. За живота мајке, Ане Владимировне, био је то свечани сервис у породици, а сад је код деце почео да се користи сваког дана. Столњак, без обзира на топове и сво то мучење, узнемиреност и бесмислицу, бео је и уштиркан. То је по Јеленином, која не може другачије, то је по Ањутином, која је одрасла у кући Турбиних. Подови се сијају, и у децембру, сад су на столу, у мат вази у облику стуба, плаве хортензије и две тамне и ватрене руже, које потврђују лепоту и снагу живота, без обзира на то што је на прилазима Граду – подмукао непријатељ, који, по свему судећи, може да уништи снежни, дивни Град, а крхотине мира изгази потпетицама. Цвеће. Цвеће – то је дар Јелениног верног обожаваатеља, гардијског поручника Леонида Јурјевича Шервинског, пријатеља продавачице из познате продавнице слаткиша „Маркиза“, пријатеља продавачице из приватне цвећаре „Флора из Нице“. У сенци хортензија је та-

њирић с плавим шарама, неколико комадића кобасице, пу-тер у прозирној посуди, у посуди за шећер посребрен нож и бео дугуљаст хлеб. Дивно би било презалогјити и попити чај, кад не би било свих тих суморних околности... Ех... ех...

Поврх чајника шарени кукичани петао, а на блиставом боку самовара огледају се три изобличена лица Турбиних, Николкини образи на њему су попут Момових.

У Јелениним очима туга, а праменови, прекривени цр-венкастим пламеном, тужно висе.

Задржао се негде Талберг са својим хетманским возом за превоз новца и упропастио вече. Ђаво би га знао, да му се није, не дај Боже, нешто догодило?... Браћа безвољно жваћу сендвиче. Пред Јеленом је шоља која се хлади и „Господин из Сан Франциска“. Замагљене очи, не видећи, гледају речи:

... мрак, океан, међаву.

Не чита Јелена.

Николка на крају више не може да издржи:

– Желео бих да знам, због чега пуцају тако близу? Та није могуће...

Сам се зауставио и, при покрету, изобличио у самовару. Пауза. Казаљка прелази преко десетог минута и – тик-так – креће ка десет и четврт.

– Због тога пуцају, што су Немци – хуље – изненада про-мрмља старији.

Јелена подиже поглед на сат и упита:

– Је л’ могуће, је л’ могуће да ће нас оставити на милост судбини? – глас јој је тужан.

Браћа, као по команди, окрећу главе и почињу да лажу.

– Ништа се не зна – каже Николка и гризе комадић. – Ја то онако, хм... нагађам. Гласине.

– Не, нису гласине – упорна је Јелена – нису гласине него истина; данас сам видела Шчеглову и она је казала да су се од Бородјанке вратила два немачка пука.

– Бесмислица.

– Размисли сама – почиње старији – можеш ли да замислиш да Немци пусте ту ништарију близу Града? Размисли, а? Ја никако не могу да замислим како би они могли с њим да се сложе макар на тренутак. Чиста бесмислица. Немци и Петљура. Они сами га не називају другачије него бандит. Смешно.

– Ах, шта причаш. Знам ја сад Немце. Сама сам видела неколицину с црвеним тракама. И подофицир пијан с некаквом женом. И жена пијана.

– Врло важно! Појединачни случајеви изопачења могу да се јаве и у немачкој армији.

– Дакле, по вашем мишљењу, Петљура неће ући?

– Хм... По мени, то није могуће.

– Апсолиман. Сипај ми, молим те, још једну шољу чаја. Не брини се. Буди, како се то каже, спокојна.

– Ама, Боже, па где је Сергеј? Уверена сам да су напали њихов воз и...

– И шта? Па зашто узалуд измишљаш? Та пруга је потпуно слободна.

– А што га онда нема?

– Господе Боже мој! Знаш и сама како се путује. На свакој станици су, вероватно, стајали по четири сата...

– Револуционарно путовање. Сат путујеш – два стојиш.

Јелена, тешко уздахнувши, погледа на сат, ућута, а онда опет поче да говори:

– Господе, Господе! Кад Немци не би извели ту подлост, све би било у најбољем реду. Два њихова пука довољна су да се згази тај ваш Петљура, као мува. Не, видим ја да Немци воде неку подлу, двоструку игру. И што нема тих славних савезника? У-ух, хуље. Обећавали, обећавали...

Самовар, који је до тог тренутка ћутао, изненада запева, а жар, прекривен сивкастим пепелом испаде на тацну. Браћа нехотице погледаше на пећ. Одговора – ево. Изволите:

„Савезници – шљам.“

Казалка се заустави на четврт часа, сат значајно захрипа и изби – једанпут, и истог трену на то се одазва продорно, пискаво звоно испод таванице, у предсобљу.

– Хвала Богу, ево и Сергеја – радосно рече старији.

– То је Талберг – потврди Николка и отрча да отвори.

Јелена се зарумени и устаде.

Али испоставило се да то уопште није био Талберг. Троја врата треснуше и степеништем одјекну изненађен Николкин глас. Нечији глас одговори. Кроз гласове, на степеницама се зачу прескакање поткованих чизама и кундака. Врата пропустише хладноћу у предсобље и испред Алексеја и Јелене створи се висока прилика, широких рамена, у шињелу до пета и са сивкасто-зеленим еполетама, с три поручничке звездице, исцртане мастиљавом оловком. Башлик је сав у ињу, а тешка пушка с мрким бајонетом заузела је цело предсобље.

– Добро вече – запева прилика промуклим тенором и смрзнутим прстима ухвати се за башлик.

– Витја!

Николка поможе прилици да одвеже крајеве, капуљача спаде, за капуљаком и палачинка официрског качкета с потамнелом кокардом, и изнад огромних рамена појави се глава поручника Виктора Викторовича Мишлајевског. Та глава била је веома лепа, необичне, и сетне и привлачне лепоте древног, правог рода и његовог изопачења. Лепота је била у смелим очима, различитим по боји, и дугачким трепавицама. Нос грбав, усне поносите, чело бело и чисто, без особености. Али ево, један крај усана жалосно је опуштен, а подбрадак укусо одсечен, као да је вајар, обликујући отмено лице, одједном дошао на сумануту помисао да одсече комад глине и на мужевном лицу остави малу и неправилну женску браду.

– Одакле ти?

– Одакле?

– Пажљивије – славим гласом одговори Мишлајевски – да не разбијеш. Тамо је флаша вотке.

Николка обазриво окачи тежак шињел, из чијег је џепа вирио грлић, умотан у новине. Потом окачи тежак маузер у дрвеној футроли, заљулавши чивилук с јеленским рогови-ма. Тек тад се Мишлајевски окрену према Јелени, пољуби јој руку и рече:

– Од Црвене крчме. Дозволи, Лена, да преноћим. Нећу стићи до куће.

– Ах, Боже мој, наравно.

Мишлајевски одједном поче да стење, покуша да дуне у прсте, али уста га нису слушала. Беле обрве и баршун под-шишаних бркова, поседео од иња, почели су да се топе, лице је било влажно. Турбин-старији раскопча официрски френч, пређе прстом по шаву, извлачећи прљаву кошуљу.

– Па, наравно... Пуно их је. Гамижу.

– Знаш шта – преплашена, Јелена се узмува, на тренутак заборавивши на Талберга. – Николка, тамо у кухињи су дрва. Пожури да наложиш купатило. Ех, невоља је што сам Ањуту отпустила. Алексеје, скидај с њега тај френч, брзо.

У трпезарији, поред кајева, Мишлајевски поче да стење и сручи се на столицу. Јелена се ужурба и поче да звецка кључевима. Турбин и Николка, клекнувши, скидали су Ми-шлајевском уске кицошке чизме с копчама на листовима.

– Лакше... Ох, лакше...

Размотани су одвратни умрљани обојци. Испод њих су љубичасте свилене чарапе. Френч је Николка одмах изнео на ледену терасу – нек вашке поцркају. Мишлајевски, у веома запрљаној кошуљи од батиста, преко које су се укрштали црни трегери, у плавим коњичким чакширама, постао је мршав и црн, болестан и жалостан. Поплавели дланови затапкаше, по-чеше да шарају по каљевима.

Гласина... грозн...

Прав... банд...

Заљубио се... маја...

– Какви су то подлаци! – викну Турбин. – Зар нису могли да вам дају ваљенке и кратке бунде?

– Ва... љенке – плачући, подругљиво је опонашао Мишлајевски – ваљен...

Руке и ноге, на топлем су неподношљиво болеле. Чувши да су Јеленини кораци нестали у кухињи, Мишлајевски жестоко и са сузама викну:

– Свињац!

Дахћући и грчећи се, он паде и, показујући прстима на чарапе, прстења:

– Скидајте, скидајте, скидајте...

Смрдело је на одвратан денатурисани шпиритус, у лавору се топила гомила снега, од винске чаше вотке поручник Мишлајевски моментално се тако напио да му се замаглило у очима.

– Зар ће морати да се одсекне? Господе... – Он се болно заљуља у фотељи.

– Ма шта ти је, чекај. Ништа то није... Ништа нарочито. Од мраза се прилепио палац. Ништа нарочито... одвојиће се. И овај ће се одвојити.

Николка чучну и поче да навлачи чисте црне чарапе, а дрвене, круте руке Мишлајевског завукоше се у рукаве чупавог кућног огртача. На образима избише црвенкасте пеге и згрчивши се, у чистом вешу, у огртачу, смекша и живну промрзли поручник Мишлајевски. Страшне псовке полетеше по соби, као град по прозорској дасци. Искоса погледавши нос, најпогрднијим речима псовао је штаб у вагонима прве класе, некаквог пуковника Шчоткина, мраз, Петљуру, и Немце, и међаву, и завршио тако што је по самом хетману целе Украјине оплео најгнуснијим уличним речима.

Алексеј и Николка гледали су како цвокоће зубима поручник који се загрева, и с времена на време узвикивали: „Гле, молим те?!“

– Хетмане, а? Мајку ти твоју! – урликао је Мишлајевски. – Гарда? У дворцу? А? А нас потерали у чему смо се затекли. А? Дан и ноћ на мразу, у снегу... Господе! Мислио сам – настрадаћемо сви... У мајчину! На стохвати официр до официра – то се зове врста? Као кокошке умало да нас покољу!

– Чекај – ошамућен од псовки, упита Турбин – кажи, ко је тамо, код Крчме?

– Ах! – Мишлајевски одмахну руком. – Ништа не можеш да разумеш! Знаш ли колико нас је било код Крчме? Четрдесет људи. Долази то ђубре – пуковник Шчоткин и каже (ту Мишлајевски искриви лице, покушавајући да дочара пуковника Шчоткина, којег је мрзео, и проговори одвратним врскајућим гласом): „Господо официри, све наде Град полаже у вас. Оправдајте поверење мајке градова руских, која страда и у случају да се појави непријатељ – пређите у напад, с нама је Бог! Кроз шест сати шаљем вам смену. Али муницију, молим, штедите...” (Мишлајевски проговори својим убичајеним гласом) – и збриса аутомобилом са својим ађутантом. А мрачно, као у г...! Мраз. Штипа.

– Па ко је тамо, побогу! Та није могуће да је Петљура код Крчме?

– А ђаво би их знао! Верујеш ли, пред јутро умало нисмо полудели. Стали смо у поноћ, чекамо смену... Мртви уморни. Смене нема. Логорске ватре, разуме се, не смемо да палимо, село је на две врсте. Крчма – на једну. Ноћу ти се привиђа: поље се миче. Изгледа – пузе... Па, мислим се, шта да радимо?... Шта? Подигнеш пушку, размишљаш – да пуцам или да не пуцам? Искушење. Стајали смо, као вукови завијајући. Викнеш – на линији неко се одазове. На крају, закопао сам се у снег, ископао себи кундаком гроб, седим и покушавам да не заспим: заспиш ли – готов си. И пред јутро нисам издржао, осећам – хвата ме дремеж. И знаш шта ме је спасло? Митраљези. У зору, негде на три врсте од нас, чујем, почело! И замисли само, не устаје ми се. Али онда је грунуо топ. Устао сам, ноге тешке као олово, и мислим се: „Наздравље, стигао Петљура“. Скупили смо мало линију, довикујемо се. Одлучили смо овако: ако нешто буде, збићемо се у гомилу, пуцаћемо и повлачићемо се према граду. Ако нас побију – побиће нас. Макар ћемо бити сви заједно. И замисли – утихнуло. Ујутру смо почели по тројица да идемо у Крчму да се грејемо. И знаш кад је дошла смена? Данас у два после подне. Двеста јункера из прве чете. И, замисли само, дивно

су обучени – с папахама, ваљенкама и с митраљеским одељењем. Довео их пуковник Нај-Турс.

– А! Наш, наш! – повика Николка.

– Чекај, није ли он белградски хусар? – упита Турбин.

– Да, да, хусар... Схваташ ли, погледали су нас и ужаснули се: „Ми смо мислили да вас, кажу, ту има две-три чете с митраљезима, како сте се одржали?“

Испоставило се, они митраљези, то је на Сребрјанку пред јутро навалила багра, око хиљаду људи, и пошла у напад. Срећом, нису знали да је тамо линија, попут наше, иначе, можеш да замислиш, цела та руља је могла и у град да дође у визиту. Срећа што су они имали везу с Пост-Волинским – јавили тамо, па их је одатле некаква батерија засула шрапнелом, па им занос спласнуо, схваташ, схваташ, нису ни извели напад до краја, него се расули негде дођавола...

– Али ко је то био? Није ваљда Петљура? Па то није могуће.

– А ђаво би их знао. Ја мислим да су то овдашњи мужици – богоносци Достојевског... у-у... мајку ли вам вашу!

– Господе Боже мој!

– Да – крклао је Мишлајевски, увлачећи дим из цигарете – сменили су нас, нек ти је хвала, Господе. На броју: тридесет осам људи. Наздравље: двојица се смрзла. Проклетство. А двојицу су покупили, ноге ће им одсећи...

– Како! Начисто?

– А шта си ти мислио? Један јункер и један официр. А у Попељухи, то је код Крчме, још се лепша ствар догодила. Појурили смо тамо потпоручник Красин и ја да узмемо санке, да превеземо промрзле. Сеоце као да је помрло – ни живе душе. Спазимо, на крају, иде неки деда у кожуху, са штапом. Замисли – погледао нас и обрадовао се. Одмах сам осетио да ту нешто не ваља. Шта је ово, помислим ја? Што се тај богоносни старкеља развеселио: „Момчићи... Момчићи...“ Кажем ја њему оваквим умиљним гласом: „Здраво, деда. Брже дај санке“. А он одговара: „Нема. Официрчине су санке одвукле у Пост“. Онда ја намигнем Красину и питам: „Официрчине? Тако. А где су ваши момци?“ А деда одвали:

„Побегли код Петљуре“. А? Како ти се то допада? А он, онако полуслеп, није ни видео да под башликом имамо еполете и мислио је да смо Петљуровци. Али ја ту, разумеш, нисам издржао... Мраз... Побеснео сам... Ухватио сам тог деду за гушу, душа умало да му искочи, па урлам: „Побегли код Петљуре? А ја ћу те овог часа стрељати, па ћеш знати како се бежи код Петљуре! Побећи ћеш ти мени у царство небеско, стрвино!“ Али тад је, јасна ствар, свети ратар, сејач и чувар (Мишљајевски, као да се одроњава камење, груну страшну псовку), у трен ока све схватио. Наравно, бацио се на земљу и почео да урла. „Јој, ваше високоблагородство, опростите мени, старцу, то сам ја из кратковидости, ослепео сам, даћу коње, одмах ћу дати, само не убијајте!“ И коњи се појавише и саонице.

И у сумрак смо дошли у Пост. Шта се тамо догађа – у главу не иде. Успут сам четири батерије избројао, стоје нераспоређене, муниције, очигледно, нема. Штабовима броја нема. Нико, јасна ствар, ништа под милим Богом не зна. И што је главно – мртве не знаш куд да денеш! Нашли смо, најзад, превијалиште, можеш ли да верујеш, на силу истоварили мртве, нису хтели да их приме! „У Град их водите.“ Е тад смо побеснели. Красин је хтео да убије неког из штаба. Овај је рекао: „То је, каже, петљуровски метод“. И клиснуо. Тек увече сам најзад пронашао Шчоткинов вагон. Прва класа, електрика... И шта мислиш? Стоји нека ништарија од посилног и не пушта. А? „Они, каже, спавају. Никог није наређено да пустим“. Али ја треснем кундаком о зид, а за мнош и сви наши дигли грају. Из свих купеа као опарени излетели. Изашао Шчоткин и почео да се додворава: „Ах, Боже мој. Па, јасно. Овог часа. Ехеј, посилни, шчи, коњак. Зачас ћемо вас сместити. П-потпун одмор. То су хероји. Ах, какав губитак, али шта да се ради – жртве. Тако сам се намучио...“ А коњак из њега на врсту. А-а-а! – Мишљајевски изненада зевну и глава му клону. Поче да мрмља, као у сну:

– Дали су одреду загрејани теретни вагон и пећ... О-о! А мени се посрећило. Очевидно је одлучио да ме се отараси после оне гужве. „Упућујем вас, поручнике, у град. У штаб ге-

нерала Картузова. Рапортирајте тамо“. Е-е-ех! А ја на локомотиву... укочио сам се... Тамарин замак... вотка...

Мишљајевски испусти цигарету из уста, завали се и одмах захрче.

– Дивота једна – рече збуњени Николка.

– Где је Јелена? – забринуто упита старији. – Треба му дати чаршав, ти га одведи да се умије.

Јелена је у то време плакала у собици иза кухиње, где је иза завесе од цица, у казану, поред поцинковане каде, сукљао пламен од суве нацепане брезе. Шкрипав кухињски сат избио је једанаест. И пред очи јој изађе убијени Талберг. Наравно, напали су воз с новцем, пратњу побили, и на снегу је крв и мозак. Јелена је седела у полумраку, на згужваном венцу косе титрао је пламен, по образима су текле сузе. Убијен је. Убијен...

И, ево, танушно звоно затрепери, преплави цео стан. Јелена као вихор полете кроз кухињу, кроз мрачну библиотеку, у трпезарију. Светлост блесну јаче. Црн сат поче да избија, да откуцава, да се клати.

Али Николка и најстарији, после првог излива радости, охладиле су се необично брзо. Па и радост је то била више за Јелену. Мрске су браћи биле клинасте еполете хетманског министарства војске на Талберговим раменима. Уосталом и пре еполета, готово од самог дана Јеленине свадбе, створила се некаква напрстина на вази живота Турбиних и добра вода неприметно је кроз њу отицала. Посуда је сува. По свој прилици, главни узрок томе су двослојне очи генералштабног капетана Талберга, Сергеја Ивановича...

Ех, ех... Како год било, сад је први слој било могуће јасно читати. У горњем слоју огледала се једноставна људска радост због топлоте, светлости и сигурности. А мало дубље – јасна узнемиреност, и њу је Талберг донео са собом. А оно најдубље, наравно, било је скривено, као и увек. У сваком случају, на фигури Сергеја Ивановича ништа се није примећивало. Опасач широк и тврд. Обе значке – академије и универзитета – светлуцају својим белим главама. Мишићава прилика окреће се испод црног сата као аутомат. Талберг је

сав промрзао, али свима се благонаклоно смешка. И у тој благонаклоности огледао се немир. Николка је, шмркнувши својим дугачким носем, први то приметио. Талберг је, цедећи из себе речи, полако и весело причао како су воз, који је превозио новац у провинцију, и у чијој се он пратњи налазио, код Бородјанке, четрдесет врста од Града, напали – а ко, не зна се! Јелена је, ужаснута, жмиркала, припијала се уз значке, браћа су поново узвикивала „гле, молим те“ а Миш-лајевски дубоко хркао, показујући три златне крунице.

– Ко је то био? Петљура?

– Е, да је био Петљура – снисходљиво и у исто време узнемирено се осмехнувши, рече Талберг – тешко да бих сад разговарао овде... ех... с вама. Не знам ко. Можда су то били сердјуци који су се растурили. Упали су у вагоне, замахују пушкама, вичу: „Ко је у пратњи?“ Одговорио сам: „Сердјуци“ – они су се ускомешали, ускомешали, а онда чујем наређење: „Силази, момци!“ И сви настадоше. Мислим да су тражили офицере, вероватно су мислили да пратња није украјинска, него официрска – Талберг значајно погледа Николку, баци поглед на сат и изненада рече: – Јелена, хајдемо на пар речи...

Јелена брзо крену за њим у спаваћу собу, где је на зиду изнад кревета био соко на белој рукавици, где је благим светлом горела зелена лампа на Јеленином писаћем столу, и где су на комоди од црвеног дрвета стајали бронзани пастири на прочељу сата, који је свирао гавоту свака три сата.

С тешком муком Николка је пробудио Миш-лајевског. Овај се тетурео, двапут је с треском запео за врата и заспао у кади. Николка је дежурао поред њега да се не удави. Турбин старији, ни сам не знајући због чега, отишао је у мрачни салон, приљубио се уз прозор и слушао: опет су у даљини, потмуло, као кроз вату, безазлено пуцали топови, с времена на време и далеко.

Риђа Јелена одмах је остарила и поружнела. Црвених очију. Опустивши руке, тужно је слушала Талберга. Он се, попут суве штапске колоне, наднео изнад ње и неумољиво говорио:

– Јелена, ништа друго не може да се учини.

Тад Јелена, пошто се помирила с неминовним, рече овако:

– Добро, разумем. Ти си, наравно, у праву. Кроз пет-шест дана, а? Можда ће се ситуација изменити набоље?

Тад се Талберг нађе у неприлици. Чак је и свој вечни, пантирани осмех уклонио с лица. Оно је остарило, а у свакој тачки видела се савршено одлучна мисао. Јелена... Јелена. Ах лажна, превртљива нада... Пет дана... можда шест...

И Талберг рече:

– Треба да кренем овог тренутка. Воз полази у један иза поноћи...

... После пола сата у соби са соколом све је било опустошено. Кофер је био на поду, а његов унутрашњи морнарски поклопац био је подигнут. Јелена, омршавела и строга, с бо-рама око усана, ћутке је слагала у кофер кошуље, гаће, чаршаве. Талберг, на коленима уз доњу фиоку ормана, чачкао је по њој кључем. А после... после је у соби било одвратно, као и у свакој соби у којој влада хаос од паковања и још горе, кад је абажур скинут с лампе. Никад. Никад не скидајте абажур с лампе! Абажур је светиња. Никад не бежите као што пацов од опасности бежи у неизвесност. Поред абажура дремајте, читајте – нек фијуче мећава – чекајте, нек дођу код вас.

Талберг је бежао. Газећи по комадима папира, он је стајао поред затвореног тешког кофера, у свом дугачком шињелу, с педантним црним наушницима, с хетманском сиво-плавом кокардом и сабљом о појасу.

На удаљеном колосеку Града I, путничке станице, већ стоји воз – још без локомотиве, као гусеница без главе. У композицији је девет вагона осветљених заслепљујуће белом, електричном светлошћу. Том композицијом у један сат иза поноћи одлази у Немачку штаб генерала фон Бусова. Талберга воде са собом: Талберг је нашао везу... Хетманско министарство – то је глупава и простачка оперета (Талберг је волео да се изражава тривијално, али пренаглашено, као, уосталом, и сам хетман). Утолико више простачка, што...

– Схвати (шапат), Немци остављају хетмана на милост судбини и вемо лако може да се догоди да Петљура уђе... а то, знаш...

О, Јелена је знала! Јелена је одлично знала. Марта 1917. године Талберг је био први – схватите, први – који је дошао у војну школу с црвеном, веома широком траком на рукаву. Било је то на самом почетку, кад су сви официри у Граду, на вести из Петрограда, постајали црвени као цигла и одлазили некуд, у мрачне ходнике, да не би ништа чули. Управо је Талберг био тај који је, као члан револуционарног комитета, ухапсио познатог генерала Петрова. Кад се крајем те чувене године у Граду збило мноштво невероватних и чудноватих догађаја, и кад су се у њему појавили некакви људи, без чизама, али у широким шалварама које су вириле испод сивих војничких шињела, и ти људи изјавили да ни у ком случају неће кренути из Града на фронт, јер на фронту немају шта да раде, него да ће остати овде, у Граду, Талберг је постао раздражљив и суво изјавио да то није оно што би требало да буде, него тривијална оперета. И он је био, у извесној мери, у праву: испала је то, стварно, оперета, али не тривијална, него с великим крвопролићем. Људе у шалварама за трен ока протерали су из Града сиви расцепкани пукови који су се појавили однекуд из шума, из равнице која води према Москви. Талберг је рекао да су ти у шалварама – пустолови, а да су корени у Москви, премда су ти корени и бољшевички.

Али једном, марта месеца, у Град су, у сивим колонама, ушли Немци, на главама су имали риђе металне лаворе који су их штитили од шрапнела, а хусари су јахали с таквим чувавим шапкама и на таквим коњима да је Талберг, чим их је погледао, одмах знао где су корени. После неколико тешких прасака немачких топова по околини Града, Московљани су утекли некуд иза модрикастих шума да једу стрвине, а људи у шалварама довели су се натраг, за Немцима. То је било велико изненађење. Талберг се збуњено смешкао, али се ничег није плашио, јер су шалварама под Немцима биле тихе, никог нису смеле да убијају, и чак су се саме по улицама кретале као да од нечег зазиру, и изгледале као гости који се не

осећају сигурно. Талберг је рекао да они немају корене и два месеца нигде није служио. Николка Турбин једном се осмехнуо кад је ушао у Талбергову собу. Овај је седео и на великом листу папира исписивао некакве вежбе из граматике, а испред њега се налазила танка књижица на лошем сивом папиру:

„Игнатиј Перпило – Украјинска граматика.“

Априла осамнаесте, на Ускрс, у циркусу су весело брујале мат електричне кугле и шатра се црнела од народа. Талберг је стајао у асени усред веселе, борбене колоне и трљао руке – са шалварама је готово, биће Украјина, али Украјина „хетманска“ – бирао се „хетман целе Украјине“.

– Оградили смо се од кржаве московске оперете – говорио је Талберг и блистао у необичној, хетманској униформи код куће, испред драгих, старих тапета. Презриво су се гушили сатови: тик-так и излила се вода из посуде. Николка и Алексеј нису имали о чему да говоре с Талбергом. А и говорити би уопште било веома тешко, јер се Талберг љутио кад год би се говорило о политици, а посебно кад би Николка потпуно нетактично започињао: „А шта си ти оно, Серјожа, говорио у марту...“ Талбергу би се одмах помолили горњи, ретки али крупни и бели зуби, у очима су му се појављивале жућкасте искре и Талберг би почињао да се нервира. Тако су разговори изашли из моде сами од себе.

Да, оперета... Јелена је знала шта значи та реч на надувеним прибалтичким уснама. Али сад је оперета претила несрећом, и то више не шалварама, не Московљанима, не неком тамо Ивану Ивановичу, претила је самом Сергеју Ивановичу Талбергу. Сваки човек има своју звезду и нису залуд у средњем веку дворски астролози састављали хороскопе, предсказивали будућност. О, како су били мудри! И ето, Талберг, Сергеј Иванович, имао је неповољну, несрећну звезду. Талбергу би било добро, да се све кретало право, по једној одређеној линији, али се догађаји у то доба у граду нису одвијали праволинијски, него су добијали чудновате заокрете и узалуд је Сергеј Иванович покушавао да докучи

шта ће се сутра догодити. Није докучио. Још увек далеко, на сто педесет врста, а можда и двеста од Града, на прузи, осветљеној белом светлошћу је вагон-салон. У вагону, као зрно у класу, врзмао се обријан човек, диктирајући својим писарима и ађутантима. Тешко Талбергу, ако тај човек дође у Град, а може да дође! Тешко њему. Број листа „Вести“ свима је познат, име капетана Талберга који је бирао хетмана, такође. У листу је чланак, који је изашао испод пера Сергеја Ивановича, а у чланку су речи:

Петљура је – пустилов, који прети да својом оперетом донесе погибију покрајини...

– Тебе, Јелена, и сама то схваташ, не могу да поведем у скитање и неизвесност. Зар не?

Ни глас није пустила Јелена, зато што је била поноситеа.

– Мислим да ћу без тешкоћа успети да се пробијем кроз Румунију на Крим и Дон. Фон Бусов ми је обећао помоћ. Це не ме. Немачка окупација претворила се у оперету. Немци већ одлазе. (Шапат.) Петљура ће, по мојој процени, такође ускоро пропасти. Права снага долази с Дона. И сама знаш, ја не могу да не будем тамо, кад се образује армија реда и поретка. Не бити тамо – значи упропастити каријеру, па, ти знаш да је Деникин био начелник моје дивизије. Уверен сам да неће проћи ни три месеца, па, најкасније – у мају, а ми ћемо ући у Град. Ти се ничег не плаши. Тебе ни у ком случају неће дирати, а у крајњем случају, ти имаш и исправе на девојачко презиме. Замолићу Алексеја да се заузме на тебе.

Јелена се прену.

– Чекај – рече она – па, браћу треба упозорити на то да нас Немци остављају?

Талберга обли густо руменило.

– Разуме се, разуме се, обавезно ћу... Уосталом, ти им сама кажи. Премда то мало мења на ствари.

Јелену обузе чудноват осећај, али она није имала кад да размишља: Талберг је већ љубио жену и наступио је тренутак кад се у његовим двоспратним очима огледало само јед-